

ISSN: 2181-9416



ЮРИСТ АХБОРОТНОМАСИ

ВЕСТНИК ЮРИСТА * LAWYER HERALD

ҲУҚУҚИЙ, ИЖТИМОИЙ, ИЛМИЙ-АМАЛИЙ ЖУРНАЛ



CYBERLENINKA



НАУЧНАЯ ЭЛЕКТРОННАЯ
БИБЛИОТЕКА
LIBRARY.RU



ISSN 2181-9416
Doi Journal 10.26739/2181-9416

ЮРИСТ АХБОРОТНОМАСИ

3 СОН, 1 ЖИЛД

ВЕСТНИК ЮРИСТА

НОМЕР 3, ВЫПУСК 1

LAWYER HERALD

VOLUME 3, ISSUE 1



TOSHKENT-2021

**КОНСТИТУЦИЈАВИЙ ҲУҚУҚ, МАЪМУРИЙ ҲУҚУҚ,
МОЛИЯ ВА БОЖХОНА ҲУҚУҚИ**

1. ЮЛДАШЕВ Джахонгир Хайитович ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ФУҚАРОЛИГИНИ ТИКЛАШГА ДОИР МУНОСАБАТЛАРНИ ТАРТИБГА СОЛУВЧИ МИЛЛИЙ ҚОНУНЧИЛИК НОРМАЛАРИНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ	8
2. УМИДУЛЛАЕВ Қахрамон Усманович ИЖРО ЭТУВЧИ ДАВЛАТ ОРГАНЛАРИ ФАОЛИЯТИНИ БАҲОЛАШДА ЖАМОАТЧИЛИК ИШТИРОҚИНИ ТАЪМИНЛАШ – ДАВР ТАЛАБИ	14
3. ХОЛМЎМИНОВ Жуманазар Тоштемирович СУВДАН ФОЙДАЛАНИШ ВА МУҲОФАЗА ҚИЛИШГА ОИД ҚОНУНЧИЛИКНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШНИНГ АЙРИМ МАСАЛАЛАРИ	20
4. МИРУКТАМОВА Феруза Лутфуллаевна “ҚОНУНИЙ МАНФААТЛАР” ТУШУНЧАСИ ВА УНИНГ “СУБЪЕКТИВ ҲУҚУҚЛАР” БИЛАН НИСБАТИ	31

**ФУҚАРОЛИК ҲУҚУҚИ. ТАДБИРКОРЛИК ҲУҚУҚИ.
ОИЛА ҲУҚУҚИ. ХАЛҚАРО ХУСУСИЙ ҲУҚУҚ**

5. БОЛТАЕВ Мансуржон Сотиволдиевич ИХТИЁРИЙ ТИББИЙ СУҒУРТА ШАРТНОМАСИНИНГ ЎЗИГА ХОС ХУСУСИЯТЛАРИ	37
6. КАЛАНДАРОВА Маликаҳон Пирназаровна ДАВЛАТ ХАРИДЛАРИ ТИЗИМИДА СМАРТ-КОНТРАКТЛАРНИ ҲУҚУҚИЙ ТАРТИБГА СОЛИШНИНГ ДОКТРИНАЛ КОНЦЕПЦИЯСИ	45
7. БАБАЕВ Джахонгир Исмаилбекович ИНТЕРНЕТ ТАРМОҒИДА ТУЗИЛГАН ШАРТНОМАЛАР ОРҚАЛИ ИСТЕЪМОЛЧИГА ЕТКАЗИЛГАН ЗАРАРНИ ҚОПЛАШГА НИСБАТАН ҚЎЛЛАНИЛАДИГАН ҲУҚУҚНИ АНИҚЛАШ	51

МЕҲНАТ ҲУҚУҚИ. ИЖТИМОИЙ ТАЪМИНОТ ҲУҚУҚИ

8. ИШАНХОДЖАЕВ Саидахмад Акрамович ЎЗБЕКИСТОНДА МЕҲНАТ МИГРАЦИЯСИГА ОИД МЕХАНИЗМЛАРНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШГА ОИД АЙРИМ МАСАЛАЛАР	59
--	----

**ЖИНОЯТ ҲУҚУҚИ, ҲУҚУҚБУЗАРЛИКЛАРНИНГ ОЛДИНИ ОЛИШ.
КРИМИНОЛОГИЯ. ЖИНОЯТ-ИЖРОИЯ ҲУҚУҚИ**

9. ИБРОҲИМОВА Зулхумор Солиҳ қизи ОИЛАГА ҚАРШИ АЙРИМ ЖИНОЯТЛАРНИНГ СУБЪЕКТИВ ТОМОНИ МОТИВИДАГИ “ПАСТ НИЯТ” ТУШУНЧАСИ	65
10. РАХИМХЎЖАЕВ Рустам Нишонхўжаевич ЎЗБЕКИСТОНДА ТЕЗКОР-ҚИДИРУВ ТАДБИРЛАРИНИ ҲУҚУҚИЙ ТАРТИБГА СОЛИШНИНГ РИВОЖЛАНИШИ	71
11. ХАСАНОВ Шавкатбек Хайбатуллаевич, РОМАДАНОВА Таисия Александровна ТРАСОЛОГИК-МЕХАНОСКОПИК ЭКСПЕРТИЗАЛАРНИНГ ЗАМОНАВИЙ МУАММОЛАРИ	77
10. АБДУҚОДИРОВА Шахноза Абдуқодир қизи СУД ЭКСПЕРТЛАРИНИНГ ХАТОЛАРИ ВА УЛАРНИ БАРАТАРАФ ҚИЛИШ ЙЎЛЛАРИ БЎЙИЧА АЙРИМ ФИКРЛАР	82

12. САИДОВА Лола Абдувахидовна МЕЖДУНАРОДНАЯ ПРАКТИКА ДОСТИЖЕНИЯ ГЕНДЕРНОГО РАВНОПРАВИА И НАЦИОНАЛЬНАЯ ПОЛИТИКА УЗБЕКИСТАНА В ЕЕ ОБЕСПЕЧЕНИИ.....	88
13. РАСУЛОВ Журабек Абдусамиевич МЕҲНАТГА МАЖБУРЛАШ: “МАЖБУРИЙ МЕҲНАТ” ВА “ЗЎРАКИ МЕҲНАТ” ТУШУНЧАЛАРИНИНГ ХАЛҚАРО-ҲУҚУҚИЙ СТАНДАРТЛАРДА ҚЎЛЛАНИЛИШИ	93
14. МАХАМАТОВ Махмуд Махаматаминович ИШ ВАҚТИ ВА ҲАҚ ТЎЛАНДИГАН ТАЪТИЛЛАРГА ОИД ХАЛҚАРО СТАНДАРТЛАРИНИНГ МИЛЛИЙ ҚОНУНЧИЛИККА ИМПЛЕМЕНТАЦИЯСИ.....	102
15.МИРХАМИДОВА Маҳиннора Нуруллаевна ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИНИНГ ФОРС КЎРФАЗИ МИНТАҚАСИДАГИ АРАБ ДАВЛАТЛАРИ БИЛАН ДИПЛОМАТИК МУНОСАБАТЛАРИНИНГ РИВОЖЛАНИШ ТЕНДЕНЦИЯЛАРИ	108

ХУҚУҚИЙ АМАЛИЁТ ВА ХОРИЖИЙ ТАЖРИБА

15. ЮНУСОВ Ҳайдарали Муратович ЮРИДИК ХИЗМАТ ВА КАСБИЙ ФАОЛИЯТ: МЕҲНАТ БОЗОРИДАГИ ИМКОНияТЛАР, ЮРИДИК ФАОЛИЯТ ЙЎНАЛИШЛАРИ ВА АДВОКАТЛИК ЛИЦЕНЗИЯСИ (АҚШ ТАЖРИБАСИ)	115
16. САЪДУЛЛАЕВ Алишер Зафар ўғли, ЗАЙНОБИДДИНОВА Фарангиз Бахтиёр қизи ЁШЛАРНИ ИШ БИЛАН ТАЪМИНЛАШНИНГ МУҲИМ ЖИҲАТЛАРИ: ХОРИЖИЙ АМАЛИЁТ ВА ЗАМОНАВИЙ ТЕНДЕНЦИЯЛАР	121
15. ЮСУПОВ Жамшид Бахтиярович ЎЗБЕКИСТОНДА ЭЛЕКТРОН ДАВЛАТ ХИЗМАТЛАРИГА ЎТИШ ТЕНДЕНЦИЯЛАРИ....	131

ЮРИСТ АХБОРОТНОМАСИ ВЕСТНИК ЮРИСТА LAWYER HERALD

ЖИНОЯТ ПРОЦЕССИ. КРИМИНАЛИСТИКА, ТЕЗКОР-ҚИДИРУВ ҲУҚУҚ ВА СУД ЭКСПЕРТИЗАСИ

РАХИМХЎЖАЕВ Рустам Нишонхўжаевич
Ўзбекистон Республикаси Ички ишлар вазирлиги
Академияси катта ўқитувчиси
E-mail: rrahimxo'jayev@mail.ru

ЎЗБЕКИСТОНДА ТЕЗКОР-ҚИДИРУВ ТАДБИРЛАРИНИ ҲУҚУҚИЙ ТАРТИБГА СОЛИШНИНГ РИВОЖЛАНИШИ

For citation (иктибос келтириш учун, для цитирования): РАХИМХЎЖАЕВ Р.Н.
Ўзбекистонда тезкор-қидирув тадбирларини ҳуқуқий тартибга солишнинг ривожланиши // Юрист ахборотномаси – Вестник юриста – Lawyer herald. № 3 (2021) Б. 71-76

 3 (2021) DOI <http://dx.doi.org/10.26739/2181-9416-2021-3-10>

АННОТАЦИЯ

Мақолада Ўзбекистонда тезкор-қидирув тадбирларини ҳуқуқий тартибга солишнинг ривожланиш тарихига тўхталиб ўтилган. Ҳуқуқий тартибга солишнинг ривожланиши бир неча босқичларга бўлиб ўрганилган. Тезкор-қидирув тадбирларини ҳуқуқий тартибга солишнинг ривожланиши норматив-ҳуқуқий ҳужжатларнинг қабул қилиниши билан боғлиқлиги кўрсатиб ўтилган. 1918 йил 28 февралда жиноят-қидирув бўлимини ташкил этилиши Ўзбекистонда тезкор-қидирув тадбирларининг ривожланишига хизмат қилганлиги келтирилган. Ўзбекистонда 1991 йилдан ҳозирги кунгача бўлган, яъни тезкор-қидирув тадбирларини ўтказиш ва натижаларидан фойдаланиш қонун ҳужжатлари билан тартибга солинган даврни камраб олиши асосланган.

Калит сўзлар: қидирув, тезкор-қидирув тадбирлари, тезкор-қидирув тадбирларини ҳуқуқий тартибга солиш, тезкор-қидирув фаолияти.

РАХИМХУЖАЕВ Рустам Нишонхўжаевич
Старший преподаватель Академии
Министерства внутренних дел Республики Узбекистан
E-mail: rrahimxo'jayev@mail.ru

РАЗВИТИЕ ПРАВОВОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ ОПЕРАТИВНО-РОЗЫСКНЫХ МЕРОПРИЯТИЙ В УЗБЕКИСТАНЕ

АННОТАЦИЯ

Статья посвящена истории развития правового регулирования оперативно-розыскных мероприятий в Узбекистане. Развитие правового регулирования изучается поэтапно. Указывается, что развитие правового регулирования оперативно-розыскных мероприятий связано с принятием нормативно-правовых актов. Так, 28 февраля 1918 года принятие уголовного розыска послужило развитию оперативно-розыскных мероприятий в Узбекистане. Она основана на том, что с 1991 года

по настоящее время, то есть проведение оперативно-розыскных мероприятий и использование их результатов охватывают период, регламентированный законодательством.

Ключевые слова: розыск, оперативно-розыскных мероприятий, правовое регулирование оперативно-розыскных мероприятий, оперативно-розыскной деятельности.

RAKHIMKHUJAEV Rustam

Senior lecturer of the Academy of the Ministry of Internal Affairs
of the Republic of Uzbekistan
E-mail: rraximxo'jayev@mail.ru

DEVELOPMENT OF LEGAL REGULATION OF OPERATIONAL-SEARCH ACTIVITIES IN UZBEKISTAN

ANNOTATION

The article is devoted to the history of the development of legal regulation of operational-search activities in Uzbekistan. The development of legal regulation is studied in several stages. Each stage included a certain number of periods. It is indicated that the development of legal regulation of operational-search activities is associated with the adoption of regulatory legal acts. On February 28, 1918, the creation of the criminal investigation Department served to develop operational search activities in Uzbekistan. It is based on the fact that in Uzbekistan from 1991 to the present, that is, the conduct of operational-search activities and the use of their results cover the period regulated by law.

Keywords: operational-search activities, legal regulation of operational-search activities.

Ўзбекистонда тезкор-қидирув тадбирларининг шаклланиш ва ривожланиш тарихини ўрганиш, уни ташкил этиш ва ўтказишни ҳуқуқий тартибга солиш самарадорлигини янада оширишга хизмат қилади. Шу билан бирга тадбирларни ҳуқуқий тартибга солишни такомиллаштириш кўплаб омиллар, жумладан, унинг шаклланиш ва ривожланиш тарихини ўрганиш билан ҳам боғлиқ бўлиб, бу бизга ушбу жараёнларнинг қонуниятларини аниқлаш ва таҳлил қилиш учун асос бўлиб хизмат қилади.

Тарихий адабиётларнинг таҳлили ва тадқиқотларимиз илк давлатлар пайдо бўлган даврларда тезкор-қидирув тадбирларини ўтказиш билан боғлиқ ҳуқуқий муносабатлар одат ҳуқуқига асосан тартибга солинганлигидан, шу билан бирга тадбирларни ўтказиш билан боғлиқ жуда кам маълумотлар сақланиб қолинганлигидан далолат беради. Фақатгина уларнинг баъзилари бугунги кунгача етиб келган.

Жумладан, Сурия ҳудудидан топилган эрамиздан аввалги XIII асрга тааллуқли археологик топилма ушбу даврда тезкор киритиш тадбири ўтказилганлигидан дарак беради. Унга кўра, бир давлат ўзининг айғоқчисини бошқа давлатга ноошкора равишда маълумотлар тўплашга юборганида у қўлга тушган. Шундан сўнг давлат ҳукмдори бошқа бир давлат ҳукмдори билан ушлаб олинган айғоқчини маълум бир миқдордаги тўлов эвазига кўйиб юборишга келишиб, уни озод қилган. Лекин тўловни олмаганидан сўнг бу ҳақда давлат ҳукмдорига шикоят қилган [1, Б.15]. Бундан кўриниб турибдики, ушбу даврда тезкор киритиш ҳуқуқий тартибга солинмаган.

Марказий Осиёда ҳуқуқ-тартибот ва жиноятчиликка қарши курашишда тадбирлардан фойдаланиш тарихини ўрганиш алоҳида қизиқиш уйғотади. Ўрта Осиё ҳудудида марказлашган давлат тузишга эришган Амир Темур тезкор-қидирув тадбирлари ривожига ҳам салмоқли ҳисса қўшган. Бундай давлатни бошқариш учун кучли, яхши ташкил этилган бошқарув тизими зарур эди. Амир Темур авваламбор мамлакатда давлат тизимини мустаҳкамлаш, бошқаришдаги тартиб-интизом, қонунчиликни кучайтиришга катта эътибор берган.

Амир Темур пири Абу Бакр Тайбодий маслаҳатига кўра, салтанатни қонун қоида асосида қуриш, давлатни идора қилишни тартиб-интизомга солиш мақсадларини қуйидагича баён қилади: «Салтанатим ишларини тартиб интизомга солиб, мартабасига тўра ва тузук билан зебу зийнат бердим. Салтанатимни ўн икки тоифадаги кишилар билан мустаҳкамладим. Салтанатим мартабаси бўлмиш тўра-тузуклар ва қонун-қоидаларни ҳам шу ўн икки тоифага боғлаб туздим». Шунга кўра олтинчи тоифа кишилар қаторига мамлакат ҳудудидаги вазият ҳақида ахборот берувчи ишончли,

тўғри эътиқодли, салтанат ишлари бўйича маслаҳат берувчи сирдош, махфий ишларни юритишда ёрдам берувчи шахсларни киритган. Ўн иккинчи тоифага эса чет мамлакатларда бўлувчи саёҳатчи, савдогар, қаландар, дарвеш ва карвон бошларни тайинлаб «...ўша давлатлардаги аҳоли туриш-турмуши, мамлакат ҳукмдорларининг ўз раиятига қандай муомалада эканлиги ҳамда бошқа ниятларини аниқлаб, унга етказиб туришларини топширган» [2, Б.71].

Бундан маълумки Амир Темур давлатни бошқаришда маълумотлар тўплаш, тезкор киритиш тадбирларига алоҳида эътибор қаратган. Бироқ, ушбу тадбирларни ўтказиш ҳуқуқий тартибга солинмай, шариат қоидалари, қадимий туркий одатлар (тўралар) ва тузукка асосланган [3, Б.84].

Жумладан, ёзувчи Ҳ. Содиқов ўзининг «Амир Темур салтанатида хавфсизлик хизмати» номли асарида Соҳибқирон Олтин Ўрда истибдодига қарши курашда разведка усулларида, яъни даракчи, махфий айғоқчилар ёрдамидан фойдаланганлиги ҳақида бир қатор далиллар келтиради. Ноошқора ёрдамчилар сифатида Амир Темур унга содиқ бўлган қаландар ва дарвешларни ёллаб уларни душман қалъалари ва шаҳарларига ахборот тўплаш ва унга етказиш учун юборган. Чунки ўша вақтда қаландар ва дарвешлар учун барча шаҳар, қалъаларнинг дарвозалари, исталган хонадон, саройлар эшиклари очиқ бўлган [4, Б.20-21].

Тарихий ва замонавий норматив-ҳуқуқи ҳужжатларининг таҳлили Ўзбекистонда тезкор-қидирув тадбирларини ҳуқуқий тартибга солишнинг ривожланиш босқичларини уч даврга ажратиш имконини берди.

Хусусан, *биринчи босқич* (1886 йилдан 1917 йилгача) – Туркистон ўлкасида изловни ҳуқуқий тартибга солишнинг пайдо бўлиши, полициянинг жиноий-излов фаолиятини суриштирувнинг мустақил қисмига ажратиши, «излов қисмини ташкил этиш тўғрисида»ги қонунни қабул қилиш ва жиноят-излов органларининг миллий тизимини шакллантириш билан тавсифланади.

Жумладан, Россия Ўрта Осиёни босиб олганидан сўнг, 1886 йил 12 июлдаги «Туркистон ўлкасини бошқариш тўғрисидаги Низом»га кўра, бутун ҳудудни мустамлака сифатида идора қилиш тартибини белгилаб қўйган [5]. Унга кўра жиноятчиликка қарши курашиш ихтисослаштирилган бўлинмаларга топширилган. Бу эса Туркистон ҳудудида излов тадбирларини ривожланишига хизмат қилган.

Тезкор-қидирув тадбирларини ривожланишида 1908 йил 6 июлда қабул қилинган «Излов қисмларини ташкил этиш тўғрисида»ги қонун муҳим роль ўйнаган. Дарҳақиқат, қонун қабул қилинган пайтдан бошлаб жиноят-излов тизимининг ҳуқуқий асослари яратилган. Унда жиноят-излов субъектлари кўрсатилиб, уларга ноошқора қидирувни ўтказиш, умумий характердаги жиноятлар бўйича суриштирув, прокуратура ва суд терговчиларининг алоҳида кўрсатмаларини бажариш вазифалари юклатилган [6, Б.10].

Қонун Туркистон генерал-губернаторлигида амал қилмаган. Чунки, Туркистон ўлкаси махсус лавозим билан бошқарилиб, маъмурий жиҳатдан мудофаа вазирга бўйсундирилган эди. Бироқ бир неча йилдан сўнг Туркистон ўлкасида излов бўлимларига эҳтиёж пайдо бўла бошлаган. Бунга Мудофаа вазирлиги томонидан юборилган ҳисобот ҳамда сенатор К.К. Паленнинг Туркистон ўлкасини 1908-1910 йиллар давомида тафтиш қилиб, Туркистон шаҳарларида мустақил полиция бошқармалари, Тошкентда обер-полицейстер лавозимини жорий этиш ва ўлкадаги миршаб-полиция хизматчилари сонини кўпайтириш таклифлари таъсири остида 1910 йил май ойидан бошлаб, Сирдарё, Фарғона, Самарқанд, Еттисув ва Каспийорти вилоятларида излов қисмлари ташкил этила бошланган [7, Б.62].

Қабул қилинган қонунда излов бўлимларнинг вазифалари белгиланиб, унга кўра, умумий жиноят ишлари бўйича қидирувни амалга оширган. Излов субъектлари сифатида излов бўлими бошлиғи, бошлиқ ёрдамчиси, стол бошлиқлари, таржимонлар ва милиция назоратчилар белгиланган. Шу билан бирга, излов бўлимлари ходимларининг ҳуқуқ ва мажбуриятлари кўрсатилиб, уларга излов бўлимлари тезкор-қидирув ҳаракатларидан ташқари, жиноятлар бўйича суриштирув ўтказиш ва суд терговчиларининг алоҳида топшириқларини бажариш мажбуриятлари юкланган.

Бинобарин, ушбу қонунчилик акти ташкилий-бошқарув хусусиятига эга бўлиб, излов фаолиятини тартибга солмаган. Ўша вақтга келиб полиция излов ишининг сўров, яширин кузатув, сўзлашувларни эшитиш, ёзишмаларни назорат қилиш ва биноларни текшириш каби яширин усулларни қўллаш, шунингдек, жиноятларни фош этишда кўмаклашувчи шахслар имкониятидан фойдаланиш тажрибаси бўлса-да, бу соҳа тартибга солинмаган [8, Б.66-123].

Шу билан бирга, ушбу қонун ҳужжати қонун чиқарувчи томонидан полициянинг мустақил функцияси сифатида ажратилган жиноят излов органларининг умуммиллий тизимини

шакллантириш учун биринчи ҳуқуқий асоси бўлган. Афсуски, Россия империясида излов қонунчилигини ривожлантириш жараёни 1917 йилнинг февраль ва октябрь инқилоблари билан тўхтатилган. Натижада деярли барча излов органлари тугатилиб, ҳуқуқий асослари бекор қилинган [8, Б.122].

Аммо ўша вақтдаги тезкор вазият жиноятчиликка қарши курашишнинг ташкилий-ҳуқуқий шакллари тезроқ ривожлантиришни, шунингдек, излов фаолиятни милиция ишининг мустақил йўналишига ажратишни талаб қилган. 1917 йил ноябрь ойида жиноят-қидирув полицияси ташкил этилганидан сўнг жиноятчиликка қарши курашишда ошкора ва ноошкора қидирув тадбирларни ўтказиш ваколатига эга махсус бўлинмалар фаолиятига асос солинган.

Иккинчи босқич (1918-1991 йиллар) тезкор-қидирув тадбирларини ҳуқуқий тартибга солишнинг ривожланиши жиноят-қидирув бўлимини ташкил этилиши, норматив-ҳуқуқий ҳужжатлардаги тезкор-қидирув чора-тадбирлари ишлаб чиқилиши билан ажралиб турувчи даврни ўз ичига олиши билан тавсифланади.

Тезкор-қидирув тадбирларини норматив-ҳуқуқий тартибга солиш ривожланишининг янги босқичи 1918 йил 28 февралда Туркистонда жиноят-қидирув бўлими ташкил этилиши билан боғлиқ бўлган [9, Б.61]. «Жиноят қидирув бўлимини ташкил этиш тўғрисида»ги Низомнинг 9-бандига мувофиқ жиноят қидирув ходимларига жиноятчиларни кузатиш учун одамларнинг оммавий йиғилиш жойлари (театрлар, кинотеатрлар ва бошқа муассасалар)га бепул ташриф буюришга рухсат берилган [10, Б.8-9].

Шундай қилиб, ушбу Низом жиноят қидирув тизимини яратиш учун биринчи ҳуқуқий асос бўлиб хизмат қилган. Бироқ, эътиборли жиҳати жиноятларни олдини олиш, бартараф этиш ва фош этиш мақсадларини белгилаб берган Низомда маълумотлар олишнинг кўплаб манбалари қаторида ноошкора манбалар кўрсатилмаган. Бироқ, жиноят қидирув бўлимининг кузатув, маълумотлар тўплаш, қидирув, сўров каби ҳаракатларни ўтказиш, шунингдек мажбурий хусусиятга эга бўлган тинтув, қўлга олиш, текшириш чора-тадбирларини амалга ошириш вазифалари батафсил белгилаб берилган [11, Б.27-28].

Туркистон ҳудудида жиноят-қидирув аппарати ва унинг ходимлари фаолиятини батафсил тартибга солувчи норматив-ҳуқуқий ҳужжатлардан бири Туркистон ўлкаси Ички ишлар халқ комиссарлиги ҳайъати томонидан 1920 йил 20 августда қабул қилинган бўлиб, унда жиноят-қидирув ходимларининг вазифалари сифатида жиноятларнинг олдини олиш, уларга сабаб бўлувчи омилларни бартараф этиш, жиноят содир этганларни аниқлаш ва жавобгарликка тортиш белгилаб берилган [12, Б.94]. Бу эса ўзининг ижобий натижасини берган.

Турли жойлардаги жиноят-қидирув бўлинмаларининг таркибий тузилиши органнинг ҳолати ва даражасига қараб ўзига хос хусусиятларга эга эди. Шу билан бирга, барча жиноят-қидирув аппаратларидаикки бўлинма бўлган. Биринчиси суриштирувишларини олиб бориш, жиноятчиларни қўлга олиш, шахсий изқуварлик ва ошкора тадбирларни ўтказиш билан шуғулланган. Иккинчиси – фақат ноошкора тезкор тадбирларини ўтказган [13, Б.21-22].

Маълум вақт ўтганидан сўнг, 1921 йил 2 ноябрда тезкор-қидирув ишлари бўйича Йўриқнома қабул қилиниб, жиноятчиликка қарши курашиш бўйича белгиланган вазифаларни ҳал этиш кўмаклашувчи шахслар ёрдамида амалга оширилиши бевосита таъминланган [12, Б.28].

Совет даврида тезкор-қидирув тадбирлари қонун билан тартибга солинмаган. Шунинг учун тадбирларни ўтказишни тартибга солувчи норматив ҳужжатлар давлат сирларини ўз ичига олганлиги сабабли махфий бўлган. Бироқ бу тадбирлар кўламининг кенгайишига тўсқинлик қилмаган [14].

Шуни айтиш мумкинки, инсон ҳуқуқлари, эркинликлари ва қонуний манфаатларига риоя этилишига тезкор-қидирув тадбирлари очик норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар билан тартибга солинмаганлиги ўзининг таъсирини кўрсатган. Хусусан, 1930 ва 1950 йилларда кузатилган оммавий катагонлар жараёнида катта салбий роль ўйнаган [15, Б.383].

Тезкор хабарлар ва маълумотномалар шаклидаги тезкор-қидирув тадбирлари натижалари баъзан жиноят ишларига тикилиб, жиноят ишини қўзғатиш ва ўлим жазосини тайинлаш учун асос сифатида фойдаланилган [16]. Баъзи совет генераллари ва маршаллари Иккинчи Жаҳон урушидан кейин қамоққа олинган ва уларнинг баъзилари эшитиш қурилмалари орқали қайд этилган Сталинга қарши гаплари учун ёки улардан қийноққа солиш орқали олинган кўрсатмаларига асосан отиб ташланган [17, Б.501-502].

Ўша даврда тезкор-қидирув тадбирларига оид илмий тадқиқот ишлари ёпиқ бўлган. Фақатгина,

бу масала 1980 йиллар охири ва 1990 йиллар бошида очик муҳокама қилинган. Шу билан бирга тезкор-қидирув тадбирлари тўғрисидаги дастлабки очик норматив ҳужжат пайдо бўлган. У Совет Иттифоқининг «Совет Иттифоқида давлат хавфсизлик органлари тўғрисида»ги қонуни бўлиб, унда Совет Иттифоқининг Давлат хавфсизлик қўмитаси бўлинмалари телефон сўзлашувларини эшитиши мумкинлиги белгиланган [18]. Мазкур тадбирни ўтказиш тартиби, сўзлашувларни эшитишнинг асослари ва шартлари эса қонунда кўрсатилмаган [19, Б.45].

Тезкор-қидирув тадбирларини ҳуқуқий тартибга солиш ривожланишининг учинчи босқичи 1991 йилдан ҳозирги кунгача, яъни тезкор-қидирув тадбирларини ўтказиш ва натижаларидан фойдаланиш махсус қонун ҳужжатлари билан тартибга солинган даврни камраб олишини кўрсатмоқда.

Мустақилликка эришганимиздан сўнг, 1992 йил 8 декабрда қабул қилинган Конституцияга (121-м) кўра, тезкор-қидирув фаолиятини амалга ошириш ваколати давлат органларига берилиши, улар томонидан тезкор-қидирув тадбирларини ўтказишнинг ҳуқуқий кафолати бўлиб хизмат қилган.

Мустақилликка эришган дастлабки йилларда тезкор-қидирув тадбирлари ички ишлар органларининг идоровий ҳуқуқий ҳужжатларга асосан тартибга солинган. Тезкор-қидирув фаолияти тўғрисидаги қонун қабул қилингунига қадар тезкор-қидирув тадбирлари турлари ва мазмуни ҳеч бир норматив ҳужжатда аниқ кўрсатилмаган эди.

2012 йил 25 декабрь куни Ўзбекистон Республикасининг «Тезкор-қидирув фаолияти тўғрисида»ги Қонунининг қабул қилиниши, ушбу йўналишдаги бир қатор муаммоларга ечим бўлиб хизмат қилди. Ҳозирги кунда унга мувофиқ тезкор-қидирув тадбирлари ўтказилмоқда. Тезкор-қидирув тадбирларининг рўйхати ва мазмуни, уларни ўтказиш учун асослар ва шартлари, натижаларидан фойдаланиш ушбу қонунда биринчи марта батафсил очиб берилди. Бу вақтдан бошлаб, республикамиз ҳудудида тезкор-қидирув тадбирларини ўтказиш ва натижаларидан фойдаланиш янада ривожлана бошлади.

Хулоса қилиб айтганда, тарихий ва замонавий норматив-ҳуқуқий ҳужжатларининг таҳлили Ўзбекистонда тезкор-қидирув тадбирларини ўтказиш билан боғлиқ тезкор-қидирув қонунчилигининг шаклланиш ва ривожланиш тарихини уч даврга ажратиш имконини берди: биринчи босқич (1886 йилдан 1917 йилгача) – Туркистон ўлкасида изловни ҳуқуқий тартибга солишнинг пайдо бўлиши, полициянинг жиноий-излов фаолиятини суриштирувнинг мустақил қисмига ажратиши, «излов қисмини ташкил этиш тўғрисида»ги қонунни қабул қилиш ва жиноят-излов органларининг миллий тизимини шакллантириш билан тавсифланади; иккинчи босқич (1918-1991 йиллар) тезкор-қидирув тадбирларини норматив-ҳуқуқий тартибга солишнинг ривожланиши жиноят-қидирув бўлимини ташкил этилиши, норматив-ҳуқуқий ҳужжатлардаги тезкор-қидирув чора-тадбирлари ишлаб чиқилиши билан ажралиб турувчи даврни ўз ичига олиши билан тавсифланади; учинчи босқич (1991 йилдан ҳозирги кунгача) тезкор-қидирув тадбирларини қонунчилик билан тартибга солишнинг ривожланиши тезкор-қидирув тадбирларини ташкил этиш, ўтказиш, натижаларини расмийлаштириш ва фойдаланиш қонун ҳужжатлари билан тартибга солинган даврни камраб олиши билан характерланади.

Иқтибослар/Сноски/References:

1. К.К.Горяинова, В.С.Овчинского, Г.К.Синилова. Теория оперативно-розыскной деятельности: Учебник/ Под ред. – М.: ИНФРА-М, 2006. – X.
2. Темур тузуклари. – Т., 1996.
3. З.Муқимов. Амир Темур тузуклари (тарихий-ҳуқуқий тадқиқот). – Самарқанд: СамДУ, 2008.
4. Ҳ.Содиқов. Амур Темур салтанатида хавфсизлик хизмати: (тарихий бадиалар). –Т: ART FLEX, 2010.
5. Туркистонда подшо Россияси мустамлака идора усулининг жорий этилиши // <http://e-tarix.uz/vatan-tarixi/475-vatan-tarixi.html>.
6. А.Ю.Шумилов. Развитие правового регулирования оперативно-розыскной деятельности в России (XVIII-XX в.). – М., 1998.
7. З.И.Перегудова. Политический сыск России (1880-1917) / 2-е изд., перераб. и доп. – М.: РОССПЭН, 2013.
8. А.В.Федоров, А.В.Шахматов. Указ. соч. – С 123.
9. Гребельский Д.В. Некоторые вопросы совершенствования курса «Оперативно-розыскная

деятельность органов охраны общественного порядка» // Труды ВШ МООП СССР. – М., 1967. – Вып. 16.

10. Вестник Народного Комиссариата Внутренних Дел. 1918. 28 декабря. № 24. С. 8-9.
11. А.Д.Парманасов. Законодательное регулирование оперативно-розыскной деятельности в странах – участниках евразийского экономического союза (по материалам органов внутренних дел): Дис. ... канд. юрид. наук. – СПб. Санкт-Петербургский университет МВД России, 2017.
12. А.А.Хамдамов, Т.Р.Саитбаев. Становление и развитие теории оперативно-розыскной деятельности в Узбекистане. – Т.: Ўзбекистон Республикаси ИИВ Академиясининг ахборотномаси. – 2019. – Махсус сон – Б. 91-98.
13. Максименко Н.П. Аппараты уголовного розыска в первые годы Советской власти (1917-1920 гг.) // Оперативно-розыскная работа. Бюллетень ВНИИОП МООП. – 1967. - № 44. – С. 20-27.
14. И.В.Лосев. ОГПУ против Скотланд-Ярда. – СПб.: «Юридический центр «Пресс», 2003.
15. В.П.Кудрявцев. Политическая юстиция в СССР: учебник / В.Н. Кудрявцев, А.И. Трусов; РАН, МГУ им. М.В.Ломоносова, Ассоц. «Юрид. центр». - 2-е изд., испр. и доп. – СПб.: Юридический центр Пресс: Наука, 2002.
16. Уголовное дело № 23169-37 // Архив УФСБ России по г. Санкт-Петербургу и Ленинградской области.
17. Судоплатов П.Л. Спецоперации. Лубянка и Кремль 1930-1950 годы. – М.: ОЛМА-ПРЕСС, 2003.
18. Ведомости Верховного Совета СССР. № 12. Ст. 321.
19. Отажонов А.А. Тезкор-кидирув фаолияти натижасида аниқланган жиноятларни қасдан яширганлик учун жавобгарлик муаммолари // Тезкор-кидирув фаолияти тўғрисидаги қонун-суд-ҳуқуқ соҳасидаги ислохотларнинг муҳим босқичи: Илмий мақолалар тўплами. – Тошкент. Ўзбекистон Республикаси ИИВ Академияси, 2014. – Б. 43-47.